

тім, що в ньому досконало описуються якісні характеристики предмету договору, тобто транспортного засобу, а також визначається технічний стан транспортного засобу на момент його передачі орендодавцем орендарю. Наявність цього документу в подальшому звільняє контрагентів від суперечок на предмет рівня придатності транспортного засобу до експлуатації.

Договір оренди транспортних засобів укладається в письмовій формі згідно із ст.44 ЦК України та Законом України «Про оренду державного майна». Якщо сторони погодились укласти договір в певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому обумовленої форми (ч.1 ст.154 ЦК). Порушення цієї умови перешкоджає захист прав однієї з сторін в разі судового спору. Як свідчить судова практика, відсутність договору не ліквідує угоду, але ставить перед зацікавленою стороною певні труднощі.

Список літератури: 1. Гражданское право. Ч.1. / Под ред. А.А. Пушкина. В.М. Самойленко, Х., 1996. 2. Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского, М., 1999. 3. Левенсон Д.С. Договор аренды транспортных средств. М., 1969.

Надійшла до редколегії 6.03.2001р

*І.В. Венедіктова,
ад'юнкт каф. цивільно-правових дисциплін
Нац. ун-ту внутр. справ*

ФІДУЦІАРНІ УГОДИ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Фідуціарні угоди – це привид Стародавнього Риму, відголосок англосаксонської системи права чи реальні відносини, що відрізняються від інших цивільно-правових угод певним нюансом – значним ступенем довіри?

І.Б. Новіцький вказує на те, що всі зобов'язання за своєю природою є відносинами, що ґрунтуються на вірі (довірчими, фідуціарними, кредитними від латинського *credo* – вірю) відносинами. Вони розраховані на майбутнє, при установленні зобов'язання дії зобов'язаної особи ще тільки будуть відбуватися [1, с.117].

Вчені згадують, що фідуціарні відносини були відомі ще у Давньому Єгипті: «Я, Уах, передаю моїй жінці Шефту все майно, що перейшло мені від мого брата Акрена. Вона же має передати його одному з наших спільних дітей. Обраний мною Гебу має прийняти протегування над моїм сином...» [2, с.28]. Це приклад давнього заповіту. Генкін А.С. відносить його до фідуціарних угод, як і правила опікунства і управлінням капіталами за довіреністю, що містилися в грецьких сводах Солона, оскільки вони підтвержували право людини на вибір особи, якій довірялось управління власністю або вчинення інших дій в інтересах уставника таких правовідносин [2, с.29].

Fiducia – це перенос квіритського права власності на річ в формі манціпації або ін'юресесії на довірену особу, яка в той же час зобов'язується повернути річ після того, коли мета дій сторін буде досягнута. Фідучея відноситься до найдавніших інститутів римського права. Фактично, вона перестала існувати разом з класичним періодом. Бартошек відсилає нас також до

таких інститутів римського права, як *formula Baltica*, *hypoteca*, *pignus*, вказуючи вони носять фидуціарний характер [3, с.133].

Інститут *fiducia* в Давньому Римі зіграв роль, яку пізніше зіграв в англосаксонському праві *trust*, і який в загальних рисах нагадує, і без сумніву був підтриманий сучасного інституту довірчого управління майном. Одним з яскравих прикладів фидуціарних угод, а також показником відточеної юридичної техніки римських юристів є відносини доручення. Договір доручення (*mandatum*) – договір, за яким одна особа поручає, а друга особа приймає на себе безоплатно які-небудь дії. Основа цього договору – дружба і громадянський обов'язок, а виконання обов'язку і винагорода за його виконання виключають один одного. Деякі автори вважають, що договір доручення, як послуга другові відбиває незвинуватість господарчого життя Давнього Риму [3, с.503]. Але можна повернути цей факт іншим боком і вказати, що такі відносини свідчать про високу моральність суспільства. Якщо винагорода надається повіреному, то римський юрист називає такі правовідносини договором найма. Історично виявилось так, що основними рисами фидуціарної угоди, в тому числі *mandatum*, стали: 1) особлива довіра однієї сторони до іншої; 2) що довіру не можна було зневажати винагородою за послуги; 3) якщо довіра пропадала – це було ґрунтом для розірвання договору.

Цікавим в римському праві є інститут *peculium*, який являє собою: 1) виділення в управління рабу окремої частки майна його господаря; 2) майно колона, який був фактично вільною людиною, а економічно і в посткласичний період юридично залежав від господаря орендованої ним землі; 3) майно, що виділялося домовладикою *pater familias* підвладному йому члену сім'ї в управління. Відповідальність за угоди, які укладали раб, колон або член сімейства з майном з *peculium*, лежала на господареві цього майна. І це свідчить, що господар майна ґрунтував свої дії по передачі майна, перш за все, на особливій довірі іншій стороні. *Peculium* був власністю господаря раба, і в будь-який момент міг бути затребуваний назад. Інститут *peculium* Давнього Риму за своєю сутністю нагадує сучасний інститут довірчого управління майном. І можна припустити, що категорія *peculium* була зачатком інституту довірчого управління майном.

Орієнтація на дружні відносини, що ґрунтувалися на принципах добра, довіри, вірності, стала основою фидуціарної угоди [2, с.30]. Відносини склалися у руслі *ut inter bonos bene* – «як водиться між добрими людьми». Фидуціарними були відносини поклажі, позики, доручення, забезпечення гарантії (залога), емансипації жінки (перехід під владу довіреної особи, яка потім передавала жінку до вибраного нею самою опікуна), відпущення раба на волю (фидуціарне дарування з метою, щоб новий власник надав рабу волю). В класичний період розвитку Римської імперії з'являється інститут фидуціарних комісарів. Ними були друзі, які вели справи недосвідчених дітей друга. В Римі існував спеціальний суд, який займався виключно справами, пов'язаними з фидуціарними угодами. Категорію спеціальних судів ми бачимо і в Англії – суди справедливості, які займаються справами, пов'язаними з довірчою власністю (*trust*). А.С.Генкін вказує на те, що відносини *trusta* були відомі давнім романським і германським народам [2, с.30],

а також з часів пророка Мухамеда - всьому мусульманському світу. Але він не дає посилення, звідки він почерпнув такі відомості. Тому представляється, що давні романці і германці, рецепіювали римське право, використовували і фідусіарні угоди. А той факт, що це були відносини виключно трасту, ще підлягає сумніву і можуть бути оспореними. Але це не є предметом дослідження даної статті. Що стосується мусульманського права, то, вважається, що мався на увазі інститут цивільного права вакуф. Вакуф – це власність, що передається державою або фізичною особою на релігійно-благодійні цілі. За мусульманським правом, особа, що передає власність у вакуф, втрачає на неї право власності, але виступає в якості управляючого цією власністю. Майно, що передане в вакуф не може бути об'єктом куплі-продажу, даріння, заповіту і не підлягає державному оподаткуванню.

Що сучасний юрист, який намагається все звести до ланцюга юридичних формул, відточених фраз і легалізованих понять, вкладає в слово «довірчий»? Де проходить межа емоційності і аспектів, що ми відносимо до площин моралі, а де є суто правові аспекти, що підлягають нормативному регулюванню?

Юридична енциклопедія називає фідусіарними договори доручення, комісії та довірчого управління майном [4, с. 227] і при цьому ж – довірчими операціями: збереження, представництво, розпорядження, агентські послуги, ведення рахунків, управління акціями, розміщення приватних паперів.

Вважається доцільним розрізнити фактичну довіру, яку сторони виказують одна одній при заключенні угоди і вона не має правового значення, і особисто-довірчий характер правовідношення. Таке правовідношення можна розірвати з втратою довіри в односторонньому порядку без пояснення причин [5, с.76-80]. При цьому Л.Ю. Міхеєва позначає два нюанса таких фідусіарних відносин: обов'язковість особистого виконання і необхідність надавати звіт про свої вчинки. Але визначення таких критеріїв для фідусіарних угод визиває сумнів, тому що неможливість перекласти виконання зобов'язання на інших осіб і надавання звіту можна зустріти в багатьох правовідношеннях, які не основані на вірі.

Довіра, як правило, має місце при здійсненні будь-яких угод. Але в цих випадках вона не має юридичного значення і відображається на правовідношенні тільки в тому ракурсі, що правовідношення, як правило, зароджується, його наслідки настають, і ступінь довіри відбивається на об'ємі прав і обов'язків сторін, а також жорсткості настання несприятливих наслідків, у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання, дії механізму цивільної відповідальності.

Л.Ю. Міхеєва фідусіарним називає тільки договір доручення, який походить від *ex officio utque amicitia* [5, с. 77-80]. При чому ставить питання про те, що тільки безоплатний договір доручення буде фідусіарним по принципу римського права.

Фідусіарні угоди мають неоднакову ступінь довіри. Так, якщо в Англії в основі траста полягають дружні відносини між власником і управляючим, то в США управляючий – це фінансовий агент, що зв'язаний з власником тільки контрактом [6, с.10].

Ознакою фидуціарної угоди безперечно є і той факт, що для ефективності дій одному з контрагентів передається більше прав, ніж в дійсності має намір передати друга сторона [7, с.659].

Н.Л. Дювернуа дуже критично ставився до існування фидуціарних угод. Він вважав їх навмисним відхиленням від нормального способу волевиявлення [7, с.809-811], для досягнення юридичного ефекту показної угоди. В них присутня нелегальна техніка, що приховує справжню мету угоди. Він називав фидуціарні угоди юридичною контрабандою. Причому «контрабандно» передається або незаконна угода або угода, що непередбачена вузькими рамками закону. Н.Л. Дювернуа вказував на велику питому вагу таких угод в практиці російських судів. Хоча угоди мають, на його думку, однозначно штучний, навіть фіктивний характер і вказують на невисокий ступінь розвитку юридичної науки. Можна поставити собі питання: чи варто повертатися назад до джерел, якщо вони свідчать про недосконалість юридичної техніки; не є це прикладом неспроможності сучасної цивілістики виробити такий інститут, в якому цей елемент довіри, а значить і вразливості, був відсутній або мінімізований? Можна протиставити думку, що сучасні фидуціарні угоди модернізовані тим, що особисто-довірчий характер підкріплений юридичним захистом сторін. І, за чинним законодавством угода, яка не протиречить законодавству, вважається дійсною за принципом дозволено все, що не заборонено законом.

В цивілістичній доктрині існує думка, що довірчі операції, як і самі договори про довірче управління майном, іноді не належать до конструкції фидуціарного управління майном, оскільки являються змішаними договорами з елементами відносин доручення і комісії [8, с.20]. Але це заслуговує всебічного заперечення. Зупинемося тільки на тому, що в сучасному цивільному праві важко знайти більш фидуціарну угоду, ніж договір доручення. Даючи поняття запропонованого ним інститута фидуціарного управління майном (ФУМ), Р.А. Майданик називає такі ознаки фидуціарного управління: 1) передача на певний строк майна і всіх пов'язаних з ним повноважень власника; 2) мета ФУМ – досягнення соціально корисного результату; 3) довірчий керуючий діє від свого імені і за власним розсудом; 4) до довірчого управління майном застосовуються правила про право власності [8, с.21]. Треба вказати на відсутність в понятті ознак фидуціарності. Під таке широке і абстрактне поняття ФУМ можна підвести і інші правовідносини, які не є фидуціарними. Великі сумніви визиває застосування правил власності до однозначно зобов'язаного правовідношення, яке буде ґрунтуватися на договорі.

Фидуціарні відносини також існують у вигляді управління цінними паперами, спадковим майном, управління майном неспроможного боржника, договору комісії, схову, кредиту.

Питання фидуціарних відносин нерозривно зв'язано з інститутом довірчого управління майном – проектним інститутом в цивільному праві України. Це унікальне явище було створено розробниками модельного Цивільного кодексу для держав - колишніх республік СРСР. Базою для створення цього інституту стала юридична практика не тільки пострадянського простору, але й досвід і напрацювання держав континентальної і англо-

саксонської правових систем. Оскільки за мету довірче управління майном має досягнення тих же самих результатів, що і англо-американський trust, та й ще в назві цього інституту є слово «довірче», це правове явище деякі автори відносять до аналогу або до рецепції trust'a в нашу систему права [6, 9]. Ми ж стоїмо на позиції, що це окремий цивільно-правовий договір з фидуціарним характером.

Присутність фидуціарності в договорах досить поширене явище, але за звичкою планоності і формалізованості договірних норм на довірчий характер деяких з них просто не зауважували. Але фидуціарні відносини вже знайшли своє місце в сучасному приватному праві. І намагатися від них відходити буде недоцільним і абсолютно необґрунтованим. Необхідно надати цим відносинам чіткі юридичні форми, законодавчо їх регламентувати.

Не визиває сумніву той факт, що для фидуціарних угод необхідна висока ступінь моральності громадянського суспільства, з одного боку, і ефективний механізм захисту порушених прав за фидуціарними угодами – з іншого. А це ще одна з причин вдосконалювати правовий простір нашої держави і правосвідомість її населення.

Список літератури: 1. Новицкий И.Б. Римское право. – Изд. 6-е, стереотипное. – М., 1996. 2. Генкин А.С. Эффективный траст: опыт Западной Европы и российская практика. М., 1999. 3. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения): Пер. с чешск. М., 1989. 4. Юридична енциклопедія: В 6т. Том 2 / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. К., 1999. 5. Михеева Л.Ю. Доверительное управление имуществом / Под ред. В.М.Чернова. М., 1999. 6. Майданик Р.А. Траст: собственность и управление капиталами (природа прав, рецепция в право Украины) /К.,1995. 7. В.М. Нечаев. Fiducia. Фидуциарные сделки. Энциклопедический словарь Брокгауза Ф.А. и Эфрона И.А. Типография Акц. об. Брокгауз-Эфрон, 1902. 8. Майданик Р., Смирницький Ю. Довірче управління майном в праві України //Право України.1998.№34. 9. Слюсаревский Н.Н. Теоретические проблемы договорного управления чужим имуществом в Украине // Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук.Х., 1999.

Надійшла до редколегії 15.03.2001р.

Н.А.Д'ячкова.

*викладач каф. цивільно-правових дисциплін
Нац. ун-ту внутр. справ*

ДОГОВІР ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ПІДОПІСНИХ

В умовах ринкових реформ в Україні великого значення набуває посилення захисту права власності осіб, які в силу недостатньої дієздатності не можуть в повному обсязі здійснювати свої права та виконувати обов'язки. Центральним в регулюванні відносин власності стають суміжні правові інститути і норми інших обмежених прав (застава, сервітуту та ін.), а також зобов'язального права, які регулюють відносини по експлуатації майнових об'єктів.